

En ny klassiker i Folkhälsoarbetets teori och praktik?

Recension av boken: Health literacy. Teori och praktik i hälsofrämjande arbete
Författare: Karin C. Ringsberg, Ewy Olander, Per Tillgren, red.
Förlag: Studentlitteratur. (265 sidor). Utkommer senhösten 2014

I det internationella världssamfundet för folkhälsofrågor har erfarenheter från de nordiska välfärdsstaterna som bygger på idén om rättvisa och jämlikhet alltid väckt stort intresse. Med Världshälsoorganisationen, WHO, i spetsen har begrepp som hälsofrämjande (Health Promotion) och Health Literacy fått en allt större betydelse när folkhälsoarbete diskuteras. Den här boken presenterar var vi står idag.

Hälsofrämjande arbete är till sin karaktär aktionsorienterat för att tillsammans med individen och befolkningen stödja och utveckla såväl individens som befolkningens hälsa. Verkligheten är komplex och det förutsätter kunskap om förändrings- och påverkansprocesser på såväl individ- som samhällsnivå, men också inom olika organisationskulturer och strukturer som berör människans vardag och hur åtgärder ska vidtas. Denna komplexitet förutsätter hälsofrämjande insatser som har fysiska, sociala, andliga, ekonomiska och politiska dimensioner och där dessa dimensioner är sammanlänkade med varandra.

Health literacy handlar därför ytterst om ett verktyg som kan bidra med en fördjupad förståelse av det komplexa samspelet mellan dessa dimensioner för individer, grupper eller befolkningar. Health literacy är nära relaterat till lärande och utbildning och är tillsam-

mans med inkomst, inkomstfördelning, arbete och social miljö, en central bestämningssfaktor för hälsa. I den europeiska studien av jämförelser av health literacy mellan länder fann man att en stor andel av befolkningen hade en otillfredställande förmåga eller problematisk förmåga att ta till sig, förstå, bedöma och använda hälsorelevant information. I grunden är en hög nivå på health literacy en rättighet och en rättvisefråga där möjlighet ges att förverkliga ett gott liv.

Denna bok behandlar health literacy utifrån en hälsofrämjande perspektiv. Att arbeta med ett hälsofrämjande perspektiv innebär att underlätta för människor att öka kontrollen över sin egen hälsa, men också att arbeta på samhällsnivå genom att agera och påtala vad som kan förändras och förbättras på såväl organisationsnivå som strukturell nivå. Detta perspektiv belyses i del I (kapitel 1-5) av boken teoretiskt, som ger en förståelse för hur mångfacetterat begreppet health literacy är. I del II (kapitel 6-12) presenteras olika praktiska exempel på tillämpningar av health literacy. Exempelen redovisas av författare från nordiska länder knutna till olika folkhälsoinstitutioner.

Utifrån det hälsofrämjande perspektivet målar författarna med bred pensel upp det landskap som begreppet "health literacy" utvecklas inom

med fokus på hälsofrämjande. En rad Världshälsokonferenser har genomförts inom det internationella samfundet för folkhälsoarbete. Dessa tog sin början redan på 1970 talet men fick ett mer formaliserat hälsofrämjande fokus genom den WHO stödda konferensen år 1986 i Ottawa, Kanada. Där formulerades de principer och riktlinjer som varit vägledande för den fortsatta internationella utvecklingen inom området. I den här boken presenteras denna utveckling på ett mycket förtjänstfullt sätt. Boken har bara genom den beskrivningen alla förutsättningar att bli en klassiker för folkhälsoarbetet. Ottawa konferensen innebar ett paradigmskifte i synsättet runt folkhälsoarbete. Då fokuserades att makt och kontroll är centrala delar i hälsofrämjande för såväl för den enskilde individen som för befolkningen, till skillnad från det tidigare synsättet då flera regeringsinitierade hälsoprogram varit helt inriktade på den enskilde individen och beteendeförändring, eller utgått från idéer för kommersiell marknadsföring, social marketing, för att förebygga sjukdom i samhället.

Den tredje internationella konferensen om hälsofrämjande arbete år 1991 i Sundsvall fokuserade området stödjande miljöer för hälsa. De stödjande miljöerna beskrevs som arenor eller "settings" där praktiskt hälsofrämjande arbete bedrivs. Intresset från världssamfundet var att spegla hur detta konkretiserades i de nordiska välfärdsstaterna. Sundsvallskonferensen blev startpunkten till utvecklingen av ett Nordiskt nätverk för hälsofrämjande forskning vilket påbörjades redan i pla-

neringsarbetet. I efterförloppet vidareutvecklades nätverkssamarbetet och i dagsläget har från år 1996 sju "Nordic Health Promotion Research Conferences" genomförts (Se <http://nhprn.wordpress.com/> och <http://www.socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/view/1054/852>). Från början var syftet att ge möjligheter att presentera och sammanfatta forskningsaktiviteter i Norden av hälsofrämjande forskning. År 2006 gick detta nätverksarbete in i en ny fas då Nordiska Hälsovårdshögskolan (Nhv) i Göteborg formellt tog på sig ett ansvar för detta nätverk, Nordic Health Promotion Research Network (NHPRN). Sedan dess har ett arbetsmöte per termin hållits i Göteborg. Olika tematiska arbetsgrupper formades med syfte att jämföra erfarenheter från de nordiska länderna och denna bok är resultatet av arbetet i en sådan arbetsgrupp med representanter från alla nordiska länder. Genom detta kan en bred praktisk erfarenhet av tillämpningen av health literacy förtjänstfullt speglas från de nordiska välfärdsstaterna. Nhv har sedan 2006 således varit en viktig hemvist eller tankesmedja för utvecklingen av det hälsofrämjande arbetet i de nordiska länderna. NHPRN's arbete har varit förutsättningen för de praktiska exempel som redovisas i del II av boken. Eftersom Nhv läggs ner fr. o. m. januari 2015 kommer nätverkets fysiska hemvist att flytta till WHO kontoret i Köpenhamn.

För att få en förståelse för vad health literacy är genomförs i den första teoretiska delen av boken en diskussion vad begreppen hälsa och literacy är.

Utgångspunkten är Ottawa charter där man säger: Hälsa skapas och levs av människor i vardagsarenor där de utbildas, arbetar, leker och älskar. En arena (setting) är där individer eller grupper tillgångar realiserar och förstärks och där sociala strukturer manifesteras; som t.ex. arbetsplatser, skolor, hälso- och sjukvård, lokalsamhällen och familjer. Man argumenterar för att den tidigare definitionen av hälsa alltmör blivit ett hinder för utformning av modern hälsopolitik där hälsans orsaksfaktorer fokuseras. Istället behövs ett nytt dynamiskt synsätt där olika former av hälsa belyses t ex social hälsa är möjligheter att utveckla sin kapacitet trots medicinska handikapp till sin fulla potential med deltagande i sociala aktiviteter inklusive arbete.

Literacy, den andra hörnstenen i health literacy framhålls som både en förmåga och en process. Förmåga att kunna identifiera, förstå och kunna använda och kommunicera skrivet material. Men också ett kontinuerligt lärande och utveckling av kunskap och potentialer för att uppnå olika mål. Dagens komplicerade samhälle kräver en rad olika former av literacy för att kunna förstå och ha möjlighet till kontroll över sin situation. Dessa olika former exemplifieras i flera kapitel i boken.

Det förhärskande synsättet på health literacy begreppet var länge baserat på ett bio-medicinsk tänkande. Detta synsätt speglar ett preventivt perspektiv och fokuserar på den enskilde individens health literacy i förhållande till risker, skador och sjukdom och individens förmåga att förstå och använda sådan hälsoinformation för att

bättre navigera i hälso- och sjukvårdssystemet. Med denna ansats inriktas patientutbildning på att kunna förstå sjukvårdens information och riktlinjer, för att motverka ohälsa och att ge kunskap om hur sjukdom kan förebyggas, motarbetas och behandlas.

Med hälsofrämjande som teoretisk utgångspunkt för health literacy ges underlag för att uppfatta health literacy som en resurs för dagligt liv och en förmåga som alla måste ges största möjlighet till att utveckla och uppnå, då hälsa ses som en mänsklig rättighet. Den mest avancerade formen av health literacy, kritisk health literacy har en omfattande innebörd som kräver såväl medvetenhet och förmåga att granska och reflektera över information som ges, som att ha förståelse för faktorer som påverkar livsstil och livsmiljöer, samt förmåga att medverka i förbättringar och förändringar genom att påverka eller delta i insatser som görs för att stärka människors hälsa. Kärnan är ett befolkningsperspektiv där community health literacy tydliggör handlingsvägar för bättre hälsa hos en befolkning.

I de böcker som publicerats om health literacy har flertalet en biomedicinsk utgångspunkt med fokus på risker hos individer. Den här boken med sitt salutogena perspektiv och fokus på resurser för att främja hälsa som utgångspunkt är därför unik och har alla förutsättningar att bli en klassiker för folkhälsoarbetet i första hand för de nordiska välfärdsstaterna men även internationellt. Målgrupperna för boken är därför inte bara studerande inom

recensioner

folkhälsovetenskap på olika nivåer, utan även praktiker och beslutsfattare som inom olika samhällsområden påverkar befolkningens hälsa.

Bo J A Haglund,

Professor i socialmedicin med speciell inriktning mot hälsofrämjande arbete,
Karolinska Institutet, Stockholm